

## Szemle

Cseke Ákos – Tverdota György: *A tisztaság könyve*  
Universitas Kiadó, Budapest, 2009, 466 l.

*A tisztaság könyve* – ezzel a címmel jelent meg 2009-ben Cseke Ákos és Tverdota György közösen írt műve az Universitas Kiadó gondozásában. A terjedelmes kötetet kézbe vevő olvasó úgy érezheti, mintha teológiai szakkönyvet tartana kezében. Valóban: a borítón a kereszténység szimbólumvilága elevenedik meg. A fehér szín, az árnyékolt betűk „fénye”, vagy épp Boticelli *Angyali üdvözléte* mind ezt idézik. A művészetekben jártas olvasó azonban egyéb, értékes tartalomkifejező információk birtokába kerülhet. Eszébe juthat mindenek előtt Kassák 1926-ban megjelent majd azonos című munkája: *Tisztaság könyve*. És persze a fehér alapra írt fehér betűk felkelhetnek valami titkos, ekphrasztikus összefüggést Malevics művével, alkotástechnikájával, a „tisztá érzékenység szupremáciájá”-val kapcsolatban is. Igaz, ahol fény van, ott általában árnyék is. A tisztaság képzetei a tisztátalanság fogalmát is idézik: a betűk árnyékot vetnek. A képen térdelő angyal alakja a szeplőtelen fogantatás Máriájának felmagasztalását hirdeti, a kitüntetett pozíciót mégis Évához, az eredendő bűn okozójához és megtestesítőjéhez viszonyítjuk. – A találó megjelentetés a könyv tartalmához igazodik.

A szerzők a tisztaság fogalmának egy-egy problémáját járják körül. A könyv első felében Cseke Ákos az „ember egzisztenciális tisztaság-vágyá”-t mutatja be, majd értelmezi József Attila életművén keresztül. Tverdota György tolla nyomán pedig a „tisztá költészet” problémájáról alkothatunk hiánypótló képet – illusztrációul József Attila *Medáliák*-ciklusát állítva középpontba. Bár úgy tűnhet, a két rész egy kötetben szerepeltetését mi sem indokolja – mondván az egyik inkább filozófiai-esztétikai perspektívában láttatja tárgyát, másikuk ellenben költészetelméleti-költészettörténeti munka – meggyőző érvek hozhatók fel emellett is, hogy az emberi tisztaság-vágy és a tisztaság költészetben megvalósuló elve szorosan együvé tartozik.

Amikor Cseke Ákos a tisztaságról mint vágyról, mint választható emberi magatartásideálról gondolkozik, érzékelteti azt is: a probléma háttere mögött fölsejlik korunk emberének dilemmája. Valami, ami legalább olyan elementáris tapasztalata a felvilágosodás utáni, szekularizált- liberalizálódott világképű embernek, mint a tanulmányban kifejtett tisztá akarása. Hisz nem könnyebb elmerülni a testiség, az anyag, az érzéki világában? Vajon nem édesebb a tiltott fa gyümölcse az ártatlanság megőrzésénél? Mi garantálhatja a tisztaság létmódként való elfogadását vagy az arra törekvés értékét, amennyiben az szigorú aszkézissel, áldozattal, önmegtartóztatással jár? – Etikai, metafizikai, episztemológiai kérdések sora vetődik fel a tanulmány kapcsán. A tisztaság akarása – írja Cseke Ákos – az igaz én és az igaz valóság felkutatásának vagy megalkotásának ígértétét rejt magában, mely egy szakrális, szimbolikus világrend létét és elsődlegességét tételezi. – Vagyis életértelem.

A szerző bepillantást nyújt az ókori egyiptomi, görög, zsidó purifikációs rítusok mindig szakrális jelentőségű világába, majd számba veszi a hagyomány krisztusi átértelmezését. A vallásos tisztaságfogalom mellett és azzal párhuzamban a filozófia, a teológia képviselőinek tisztaságképe rajzolódik ki. A téma egy-egy aspektusát villantva fel a gondolkodás történetének legnagyobb alakjai szólalnak meg Cseke Ákos interpretációjában. Az ókori püthagóreusok, Platón és Arisztotelész mellett helyet kap Plótinosz, az egyházatyák, Bonaventúra, Tamás és Ágoston. De megismerjük Descartes, Kant, Schopenhauer, Freud, Battaile, Weil és Husserl elképzeléseit is, utalva egyben a tisztaságról bemutatott hagyomány modern kori megkérdőjelezésére. Ez utóbbi ellenében hitet téve összegzi fejezetét a szerző: „A cél [...] egy probléma láttatása volt, a létezés azon kulcsfontosságú mozzanatának bemutatása, amely a tisztaság már-már embertelen vágya az emberben, és amely nemcsak a múltban volt meghatározó, de a jövőben is az emberi egzisztencia egyik felejtethetetlen lehetősége marad”.

A bemutatott vallási-, filozófiai hagyomány kontextusában a tisztaság akarásiának sajátos dokumentuma József Attila életműve. Cseke Ákos a verseken, leveleken és tanulmányokon keresztül nyújt megközelítési módot a költőhöz. A szociális- és egyéni-egzisztenciális tisztaságvágy mellett számba veszi a szerelmes-, majd azon keresztül a halálban történő végső megtisztulás lehetőségének kérdéseit is, új megvilágításba helyezve egyúttal a költő korábbi értelmezését. A tisztaság vágyának pontosabb megismerése ugyanis lehetőséget nyújt arra a szakirodalomban is kísértő értelmezői gyakorlatnak átgondolására, mely a költői műben valamely pszichés betegség tüneteit véli felfedezni. Az önelvesztés, a skizofrénia vagy éppen a túlzottnak érzett szerelemvágy jelei ebben a perspektívában inkább a tisztaság ígéretként tűnnek fel.

A tematikus-, vagy motívumelemzés mellett a tisztaság vágya nem pusztán etikai, vagy vallásos értelmében jelentkezik, hanem ezzel szoros összefüggésben egy olyan nyelv, poétika keresésének igényével, mely alkalmas lehet az etikai parancs, az egyetemes rend kifejezésére. A fiatalkori művek népdalszerű hangján Kassák és a Ma körének elméleti megfontolásai látszanak tükröződni, az *Óda* szerkezete a tiszta valósággal kialakított viszonyban értelmezhető, míg a kései versekben a húszas évek objektívebb kifejezésmódja helyett a vallomások hangvétel válik jelentőssé.

Tverdota György kutatását, bevallása szerint, a József Attiláról fellelhető szakirodalommal való elégedetlensége ihlette. A költő húszas évek végi versei ugyanis a szürrealizmussal ellentétben inkább kapcsolatba hozhatók azzal a franciaországi kritikátörténeti vitával, mely épp József Attila párizsi tartózkodása idején bontogatta szárnyait a tiszta költészet kapcsán. Paul Valéry megfogalmazásában a kifejezés arra a Poe, Baudelaire, Mallarmé fémjelezte költészettörténeti tendenciára utal, melynek lényege, hogy „a Poézist végképp elválassza minden tőle idegen anyagtól”. Hasonló bejegyzést tartalmaz, csaknem egy időben, Eduárd naplója Gide *Pénzhamisítókjában*: „Lemezteleníteni a regényt minden olyan elemtől, mely nem tartozik sajátlagosan hozzá”. – A költészet, a próza (vagy akár a festészet) specifikus sajátosságának és kapcsolatának kérdése – Valéry nyomán – élénk vitára serkentette a korabeli francia kritikát.

A vitában megszólaló irodalomtudósok, kritikusok, költők a poésie pure, vagyis a tiszta költészet mibenlétének meghatározása kapcsán olyan kérdéseket feszegettek, melyek többé-kevésbé a formalista iskola, vagy éppen az amerikai új kritika kérdésirányaival rokoníthatók. Mi a költői beszéd lényege? Honnan a varázs, ami a költe-

ményből árad? Mi a szerepe a tartalomnak? Szabad-e, és ha igen, hogyan, gondolati, eszmei, politikai elemeket a vers tárgyául tenni? Van-e létjogosultsága a művön kívüli valóság megjelenítésének? Az irodalmi mű megközelítésében játszhat-e egyáltalán szerepet az írói életrajz, az eszmetörténet vagy a lélektan vizsgálata?

Tverdota György az alkotástechnikai-, befogadás-történeti jellegű kérdésekre adott válaszokat három típusba rendezi. Azok, akik a tisztaságot erkölcsi, lelki vagy teológiai úton vélték megragadhatónak, a költő tisztaságát állították követelményül, a verset pedig egy nem hétköznapi szubjektum misztikus állítmányaként fogták fel. Ők Henri Bremondra hivatkozhattak. Mások úgy vélték, a tisztaság módszertani, technikai kérdés, mely a prózaiság, a nyelvi „faragatlanságok” kiszűrésével, eliminációjával érhető el. E törekvés elsősorban Valéry, Mallarmé és követőik nevéhez köthető. Azok ellenben, akik kételyeket fogalmaztak meg a purizmus túlzott szigorúságával szemben, esetleg annak túllépését követelték, egy harmadik modellhez, Baudelaire életművéhez nyúlhattak vissza, aki a szublimáció művelésében nem száműzte, inkább átlnyegítette a költeménybe emelt valóságot, a gondolati tartalmakat.

József Attila tanulmányai, az 1927–1929 között írott versei arról tanúskodnak, hogy a költő nem csak ismerte, de számot is vetett a tiszta költészet elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Azok a versek, amelyekben az egyszerű, zárt forma, ugyanakkor a nyelv – szürealista ábrázolásmódra emlékeztető – szabad, merész képhasználatának kontaminációja figyelhető meg, a tiszta költészet jegyeit viselik magukon. Mintapéldának tekinthető a *Medáliák* ciklus, melynek jelentőségére és a poésie pure törekvéseivel való rokoníthatóságára korábban már Németh Andor is felhívta a figyelmet.

A *Medáliák*ból hiányzik minden olyan elem, melyeknek a tiszta költészet szabályai szerint nincs helye a műalkotásban: vallomásosság, tanító jelleg, meggyőzés, politizálás, vagy valamely jól kiemelhető téma. A mű ehelyett a József Attila gondolkodásában fontos szerepet betöltő világegész megtestesítője, tiszta érzékelés, elliptikus szerkesztésű mágikus-mítoszi hatású, a közvetlen jelentésképzés számára nehezen megragadható költemény. Tverdota György elemzése azt bizonyítja, hogy a ciklus a poésie pure Valéry–Mallarmé-féle, gondolati tartalmakat elimináló ágához köthető. A politikai-közösségi megszólalás igénye azonban a tiszta költészetnek ettől a modelljétől eltávolította a költőt. A harmincas évek elején a cselekvő költészetet – a baudelaire-i modell felé közelítve – a poésie pure követelményével úgy egyeztetette össze, hogy alkotótechnikájában nem feledte annak korábbi tapasztalatait. Ebben a megközelítésben az életmű tagolható úgy is, mint ami a tiszta költészet három modelljét valósítja meg. A Cseke Ákos feltárta alanyi tisztaság-vágyat megszólaltató versek, a Tverdota György által elemzett *Medáliák*, vagy a későbbi *Eszmélet* a poésie pure egy-egy variánsának feleltethetők meg.

Valéry azt írja: „A tiszta poézis [...] csak kivételes csodákkal tartható fenn; az így létrehozott művek, az irodalmak meg nem érthető kincsei közt, a legritkébbakat s legvalószínűtlenebbeket alkotják.” – Az érdeklődő olvasó a két szerző kutatásának eredményeképpen – úgy hiszem – közelebb kerülhet a tisztaság, a tiszta költészet fogalmához, József Attila költészetének varázsához.

*Kurucz István*